

1975-2005
Η ΝΕΑ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ
ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Ο οπισθόναος του Παρθενώνα το 1873-1875. Αποψη από Β. (Φωτ. P. Sébah)

Ο οπισθόναος του Παρθενώνα το 2005, μετά την πρόσφατη επέμβαση. Αποψη από Β. (Φωτ. Φ. Μαλλούχου-Τσιφανο)

ΕΠΕΤΕΙΑΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΓΙΑ ΤΑ 30 ΧΡΟΝΙΑ ΑΝΑΣΤΗΛΩΤΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ
ΣΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

1975-2005: Η ΝΕΑ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Δρ Φανή Μαλλούχου-Tufano

Αρχαιολόγος της Υπηρεσίας Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης - Γενική Γραμματέας της ΕΦΑ

Το 2005 συμπληρώθηκαν τα τριάντα χρόνια της νέας αναστήλωσης των μνημείων της Αθηναϊκής Ακρόπολης. Τα μνημεία της Ακρόπολης, κατεξοχήν εκφραστές των αξιών και των πνευματικών επιτευγμάτων της Αθηναϊκής Δημοκρατίας του 5ου αι. π.Χ., αλλά και των ιδεωδών του κλασικού κάλλους, μετά από μακροχρόνιες περιπέτειες και μεταλλάξεις, ως προς τη χρήση και τη μορφή τους, φθάνουν, βαριά λαβωμένα και ερειπωμένα αλλά ακόμη ιστάμενα, στην τρίτη δεκαετία του 19ου αιώνα, κατά την οποία ιδρύεται το νεοελληνικό κράτος. Καθώς το νέο κράτος θα βασίσει τη διαμόρφωση της εθνικής του ταυτότητας πάνω στην αρχαία πατρογονική του κληρονομιά, η Ακρόπολη θα καταστεί άμεσα το εθνικό μνημείο των Νεοελλήνων, πηγή άντλησης περηφάνιας και επιβεβαίωσης γι' αυτούς, αλλά και το κατεξοχήν σημείο αναγνώρισης της νέας Ελλάδας από τα υπόλοιπα προηγμένα ευρωπαϊκά κράτη. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, τα μνημεία της Ακρόπολης καθ' όλο τον 19ο αιώνα και το πρώτο μισό του 20ου, έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αρχίζουν να υφίστανται διαδοχικές επεμβάσεις, που κύριο στόχο έχουν την αποκατάσταση μιας εικόνας κατά το δυνατόν πλησιέστερης προς εκείνην, την υποτιθέμενη, των κλασικών χρόνων.

Οι πλέον καθοριστικές για την εμφάνιση των μνημείων της Ακρόπολης επεμβάσεις υπήρξαν οι σαρωτικές κατεδαφίσεις, καθ' όλο τον 19ο αιώνα, των καταλοίπων των μεταγενέστερων ιστορικών φάσεων του Βράχου, η μεγάλη ανασκαφή του 1885-1890, που επεκτάθηκε σε ολόκληρο το πλάτωμα του λόφου της Ακρόπολης φθάνοντας έως τον φυσικό βράχο και οι αναστηλωτικές εργασίες του Ν. Μπαλάνου. Οι αναστηλώσεις θα διαρκέσουν περί τα 40 χρόνια, από το 1898 έως το 1939, υπό τη διεύθυνση του νομομηχανικού Ν. Μπαλάνου, και θα περιλάβουν όλα τα μνημεία του Βράχου, διαμορφώνοντας τη γνωστή σε ολόκληρο τον κόσμο εικόνα τους. Οι επεμβάσεις του Μπαλάνου, αν και δεν σέβονται ή ακολουθούν τη δομή των μνημείων, την οποία μάλιστα και παραποιούν, κρίνονται επιτυχείς από πλευράς οπτικών εντυπώσεων, αφού κατόρθωσαν –χρησιμοποιώντας, σε μεγάλο βαθμό, αρχαίο υλικό με μικρές προσθήκες νέου– να μην αλλοιώσουν τον χαρακτήρα των μνημείων ως ερειπίων. Από τεχνολογικής όμως πλευράς υπήρξαν καταστροφικές. Εφαρμόζοντας κατά τρόπο άστοχο και άκριτο την τεχνολογία της εποχής του, ο Μπαλάνος ενσωμάτωσε στο εσωτερικό των μελών των κλασικών μνημείων σιδερένια στοιχεία, μεγαλύτερα ή μικρότερα, τα οποία περιέβαλε με τσιμέντο, πιστεύ-

Εικ. 3: Αποψη του Ερεχθείου από ΝΑ. μετά την επέμβαση του 1979-1987 (Φωτ. 2005)

Εικ. 4: Αποψη του Παρθενώνα από Β. Διακρίνονται οι γερανοί του εργοταξίου (Φωτ. 2005)

1975-2005: Η ΝΕΑ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Εικ. 5: Το πλάτωμα της Ακρόπολης και ο Παρθενών από τον θριγρό της ανατολικής στοάς των Προπυλαίων. Διακρίνεται η διάβαση κυκλοφορίας των επισκεπτών και η υπό αναστήλωση βόρεια κιονοστοιχία του Παρθενώνα (Φωτ. 2005)

οντας ότι κατ' αυτόν τον τρόπο θα αντιμετώπιζε το ζήτημα της οξειδωσής τους. Στα μεταπολεμικά χρόνια η οξειδωση αυτών των σιδηρών φορέων –ραγδαία, εξαιτίας της δραστηκής αλλαγής των περιβαλλοντικών συνθηκών– θα οδηγήσει στον κατακερματισμό των μνημείων, επιβάλλοντας ως αναπόφευκτη τη νέα αναστήλωσή τους. Η νέα επέμβαση έπρεπε επίσης να αντιμετωπίσει τη ραγδαία φθορά της επιφάνειας του μαρμάρου των μνημείων εξαιτίας της ατμοσφαιρικής ρύπανσης του περιβάλλοντος, την επισφαλή στατική κατάσταση των μνημείων εξαιτίας της ερείπωσής τους, τα προβλήματα και τις φθορές που το ολόένα αυξανόμενο πλήθος των επισκεπτών της Ακρόπολης επέφεραν στα μνημεία της αλλά και στο ίδιο το πλάτωμα του Βράχου, το οποίο και αυτό αποτελεί αυτοτελές μνημείο, καθώς φέρει τα ίχνη μιας μακραίωνης ιστορίας.

Ο στόχος της νέας επέμβασης αρχικά ήταν καθαρά σωστικός. Τα αναστηλωμένα τμήματα των μνημείων έπρεπε να αποσυναρμολογηθούν, τα μέλη τους να συντηρηθούν στο έδαφος, τα σκουριασμένα σίδηρα να αντικατασταθούν και, στη συνέχεια, τα συντηρημένα

μέλη να ανατοποθετηθούν στα μνημεία. Στη συνέχεια των έργων προέκυψαν διάφορες καταστάσεις, οι περισσότερες μάλιστα και απρόβλεπτες, που οδήγησαν σε ευρύτερες επεμβάσεις αποκατάστασης των μνημείων, που ως στόχο έχουν, επιπροσθέτως, τη διόρθωση των λαθών των παλαιότερων αναστηλώσεων, τη γενικότερη βελτίωση της κατάστασης διατήρησης των μνημείων και την ανάδειξη των εγγενών αξιών και ποιοτήτων τους σε ολόκληρο τον πλούτο τους. Πρόκειται για επεμβάσεις που, έως κάποιο

Εικ. 6: Η βόρεια πλευρά του Παρθενώνα μετά τη νέα αναστήλωσή της (Φωτορραλιστική απεικόνιση Πλ. Κωνσταντόπουλος)

1975-2005: Η ΝΕΑ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Εικ. 7: Ο Παρθενών από ΝΑ. Διακρίνεται ο οπισθόναος, μετά την επέμβαση του 1997-2004 (Φωτ. 2005)

Εικ. 8: Τα αντίγραφα της δυτικής ζωφόρου, κατά χόραν, στον Παρθενώνα (Φωτ. 2005)

βαθμό, αλλάζουν την παραδεδομένη εικόνα της Ακρόπολης, κατά τρόπο σημαίνοντα, όχι όμως δραματικό. Οι καθαυτό αναστηλωτικές επεμβάσεις ξεκίνησαν το 1979 από το Ερεχθείο, για να επεκταθούν στη συνέχεια σε όλα τα μνημεία της Ακρόπολης. Η αναστήλωση του Ερεχθείου ολοκληρώθηκε το 1987. Το 1986 άρχισε η αναστήλωση του Παρθενώνα. Εκεί, λόγω της κλίμακας του ναού, η επέμβαση χωρίστηκε σε επιμέρους προγράμματα, ανά περιοχές του μνημείου. Το 1986-1991 αποκαταστάθηκε η ανατολική πρόσοψη, που είχε υποστεί μεγάλες βλάβες στον σεισμό του 1981. Από το 1995 έως το 2004 αναστηλώθηκε ο πρόναος του μνημείου, από το 1997 έως το 2004 ο οπισθόναος. Οι εργασίες συνεχίζονται στη βόρεια κιονοστοιχία του Παρθενώνα, ενώ στο μέλλον προβλέπεται να περιλάβουν τη νέα αναστήλωση των πλάγιων τοίχων του σηκού, της νότιας κιονοστοιχίας και την αποκατάσταση του δυτικού του τμήματος. Στα Προπύλαια αποσυναρμολογήθηκαν τα αναστηλωμένα στις αρχές του 20ου αιώνα τμήματα (η οροφή της δυτικής αίθουσας του κεντρικού κτηρίου και το ανα-

στηλωμένο τμήμα της κιονοστοιχίας, του θριγκού και της οροφής της ανατολικής στοάς) και από το 2000 άρχισε με γοργούς ρυθμούς η νέα αναστήλωσή τους, μια επέμβαση που προβλέπεται να ολοκληρωθεί το 2006. Το 2006 προβλέπεται επίσης να ολοκληρωθεί η νέα αναστήλωση –η τρίτη κατά σειρά– του ναού της Αθηνάς Νίκης, η οποία άρχισε και αυτή το 2000. Εκτός από τις επεμβάσεις στα μνημεία, κατασκευάστηκαν διαβάσεις κυκλοφορίας επισκεπτών πάνω στο πλάτωμα του Βράχου της Ακρόπολης, ενώ στερεώθηκαν οι βράχοι στις κλιτύς του λόφου. Πρόκειται για μια επέμβαση που πραγματοποιήθηκε στο διάστημα 1979-1993, στη διάρκεια της οποίας, οι ετοιμόρροποι βράχοι στερεώθηκαν με αγκυρώσεις στη μάζα του πετρώματος, από κράμα ανοξείδωτου χάλυβα υπό ένταση. Στα μελλοντικά έργα περιλαμβάνεται η στερέωση του περιμετρικού Τείχους της Ακρόπολης και η οριστική διαμόρφωση του πλατώματος του Βράχου. Κατά τις επεμβάσεις, οι αναστηλωμένες στο παρελθόν περιοχές των μνημείων αποσυναρμολογούνται και τα ρηγματωμένα ή και κατακεραματισμένα αρχιτεκτονικά

Εικ. 9: Πρόταση αποκαταστάσεως του νότιου τοίχου του Παρθενώνα (Φωτογραφικό ανάπτηγμα Κ. Παράσχη - Σ. Μανουμάτη)

1975-2005: Η ΝΕΑ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Εικ. 10: Ο Παρθενών από ΒΑ. Διακρίνεται η αναστηλωμένη ανατολική όψη (1986-1991) και ο αναστηλωμένος πρόναος (1995-2004) (Φωτ. 2005)

Εικ. 11: Ο βόρειος τοίχος του κεντρικού κτηρίου των Προπυλαίων, μετά την πρόσφατη μερική αναστήλωσή του (2003-2004) (Φωτ. Τ. Τανούλας, 2005)

τους μέλη αποκαθίστανται στο έδαφος. Τα σκουριασμένα σίδηρα αφαιρούνται και αντικαθίστανται με τιτάνιο, τα θραύσματα συγκολλώνται, όπου χρειάζεται, τα αρχαία μέλη συμπληρώνονται με νέο πεντελικό μάρμαρο: πρόκειται για εργασίες που στοχεύουν στο να αποδώσουν εκ νέου στα μέλη τη δομική τους αυτοτέλεια και τη στατική τους επάρκεια. Ακολουθεί η ανατοποθέτηση των αποκατεστημένων μελών στο μνημείο, κατά την οποία επιδιώκεται αυτά να αναστηλωθούν στις θέσεις που κατείχαν κατά την αρχαιότητα. Όταν αυτό δεν είναι εφικτό, τα μέλη ανατοποθετούνται στα μνημεία, είτε όπως είχαν αναστηλωθεί στο παρελθόν, είτε σε θέσεις ομόλογες προς την αρχική τους, δηλαδή σε θέσεις συμβατές με τη μορφή και τη λειτουργία, την οποία αυτά είχαν αρχικά. Έως τώρα δεν έχει βρεθεί ένα προστατευτικό υλικό επικάλυψης της επιφάνειας του μαρμάρου των μνημείων –που φθείρεται συνεχώς και ανεπανόρθωτα από την ατμοσφαιρική ρύπανση– με βέβαιη συμπεριφορά στον χρόνο. Για τον λόγο αυτό, ο πλαστικός διάκοσμος των μνημείων –οι Καρυάτιδες του Ερεχθείου, οι ανατολικές μετόπες του Παρθενώνα, τα τελευταία εναπομείναντα στα αετώματά του αγάλματα, η δυτική ζωφόρος, η ζωφόρος του ναού της Αθηνάς Νίκης– απομακρύνεται και μεταφέρεται στο Μουσείο Ακροπόλεως. Πάνω στα μνημεία, τα γλυπτά αντικαθίστανται με πιστά αντίγραφα, κατασκευασμένα από τεχνητό λίθο. Τέλος, από το 1986, παράλληλα με τις εργασίες δομικής αποκατάστασης των μελών, έχουν αρχί-

σει σε όλα τα μνημεία και εργασίες συντήρησης της επιφάνειας, όπως σφραγίσεις ρωγμών και αρμών, στερέωση απολεπισμάτων και μικροθραυσμάτων, καθαρισμοί, αντιμετώπιση της βιολογικής προσβολής κ.ά. Κύριο χαρακτηριστικό των επεμβάσεων στην Ακρόπολη είναι η υψηλή ποιότητά τους, η οποία εξασφαλίζεται με βάση ορισμένες αρχές, όρους και διαδικασίες, που από την αρχή θεσπίστηκαν στα έργα. Αυτές είναι:

- Η διεπιστημονική προσέγγιση των έργων σε όλες τις φάσεις τους, μελετητική και εκτελεστική, η οποία επιτυγχάνεται με τη διεπιστημονική σύνθεση (αρχιτέκτονες, αρχαιολόγοι, πολιτικοί μηχανικοί, χημικοί μηχανικοί, συντηρητές) της επιτροπής των ειδικών –της Επιτροπής Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως (ΕΣΜΑ)– που προγραμματίζει και επιβλέπει την εκτέλεση των έργων, αλλά και των επιστημόνων και του άλλου προσωπικού που στελεχώνει τα εργοτάξια των μνημείων.
- Η εξασφάλιση αντικειμενικότητας κατά τη λήψη των αποφάσεων επέμβασης στα μνημεία, με τη θέσπιση διαδικασιών πολλαπλού ελέγχου των προτάσεων επέμβασης καθώς και με την υποβολή τους στη διεθνή κριτική, στα πλαίσια διεθνών, επιστημονικών συναντήσεων, που σε τακτά διαστήματα διοργανώνονται.
- Η τοποθέτηση της επιστημονικής έρευνας ως βάσης των επεμβάσεων. Αυτό οδηγεί, αφενός στην εμπύκνωση και εμπλουτισμό των γνώσεων σχετικά με τα

1975-2005: Η ΝΕΑ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

υπό αναστήλωση μνημεία, την αρχιτεκτονική, τον πλαστικό τους διάκοσμο και την οικοδομική τους τέχνη, τις μεταγενέστερες ιστορικές τους φάσεις αλλά και τις παλαιότερες επεμβάσεις που αυτά έχουν υποστεί καθώς και τα προβλήματα διατήρησης που σήμερα αντιμετωπίζουν. Αφετέρου, κατά την επιστημονική έρευνα, εντοπίζονται τα λάθη των παλαιότερων επεμβάσεων σε σχέση με την αρχιτεκτονική των μνημείων, ενώ ταυτίζεται ένας μεγάλος αριθμός αρχαίων αρχιτεκτονικών μελών, που κείνται διάσπαρτα στο έδαφος, γεγονός που δημιουργεί αξιώσεις ανατοποθέτησής τους στα μνημεία από όπου αποσπάστηκαν.

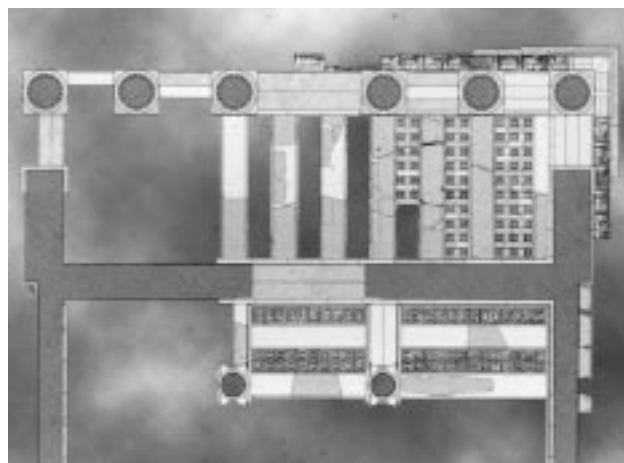
- Η σχολαστική τεκμηρίωση των έργων, με ποικίλους τρόπους (καταγραφικούς, σχεδιαστικούς, φωτογραφικούς, κινηματογραφικούς κ.ά) σε όλες τις φάσεις τους.
- Η χρήση και εφαρμογή παραδοσιακών δομικών υλικών και τρόπων κατά την επέμβαση: λ.χ. κατά τη συμπλήρωση υφιστάμενων αρχιτεκτονικών μελών ή την αντικατάσταση ελλειπόντων, χρησιμοποιείται πεντελικό μάρμαρο, ο ίδιος δηλαδή λίθος με τον οποίο κατασκευάστηκαν τα μνημεία, το οποίο λαξεύεται με παραδοσιακούς τρόπους και εργαλεία (η αρχαία λιθοξοϊκή τέχνη παραμένει πάντα ζωντανή στην Ελλάδα).
- Η χρήση σύγχρονων υλικών, συμβατών όμως με τον αρχαίο δομικό λίθο των μνημείων (όπως λ.χ. του τιτανίου, που χρησιμοποιείται στη σύνδεση και τη

στερέωση των θραυσμάτων των μελών, το οποίο, εκτός από τις εξαιρετικές αντιδιαβρωτικές του ιδιότητες και αντοχή, έχει μηχανικές ιδιότητες κατεξοχήν συμβατές με εκείνες του πεντελικού μαρμάρου) ή με βεβαιωμένη συμπεριφορά στον χρόνο (όπως λ.χ. των αποκλειστικά ανόργανων υλικών που χρησιμοποιούνται στη συντήρηση της επιφάνειας των μνημείων).

- Η χρήση της πλέον σύγχρονης τεχνολογίας στην εκπόνηση των ερευνών, στην οργάνωση των εργασιών, στη διαχείριση της τεκμηρίωσης ή και στην εκτέλεση ορισμένων ειδικής φύσεως επεμβάσεων.
- Η μη αλλοίωση του αρχικού δομικού συστήματος των μνημείων, κατά τις επεμβάσεις, με την επιλογή λύσεων, κατά τη στατική τους ενίσχυση, που σέβονται και συνάδουν με τα αρχικά κατασκευαστικά χαρακτηριστικά τους. Αυτά είναι κυρίως το αρθρωτό σύστημα δομής των μνημείων, η εν ξηρώ, δηλαδή χωρίς συνδετικά κονιάματα συναρμογή με μεταλλικούς συνδέσμους και γόμφους αυτοτελών αρχιτεκτονικών μελών σε σύνολο, η δομική αυτοτέλεια των επιμέρους αρχιτεκτονικών μελών και η επίτευξη της στατικής τους επάρκειας με το ίδιο βάρος τους.
- Η διενέργεια των επεμβάσεων κατά τρόπο μη καταστροφικό και όσο το δυνατόν αναστρέψιμο. Η αναστρέψιμότητα μεταφράζεται στη μη παρεμπόδιση, από τις σημερινές εργασίες, της διενέργειας νέων επεμβάσεων, βελτιωτικών για τα μνημεία, στο μέλλον καθώς και στην κατά το δυνατόν μεγαλύτερη

Εικ. 12: Η υπό αναστήλωση οροφή της ανατολικής στοάς των Προπυλαίων το 2005. Αποψη από ΝΑ. (Φωτ. Κ. Καρανάσος, 2005)

Εικ. 13: Οι οροφές του κεντρικού κτηρίου των Προπυλαίων μετά τη νέα αναστήλωσή τους. Ανοψη. (Σχεδιαστική απεικόνιση Θ. Μουτόπουλος)

1975-2005: Η ΝΕΑ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

γνωστοποίηση των σημερινών εργασιών στις μελλοντικές γενεές. Αυτά εξασφαλίζονται με την κατά το δυνατόν πληρέστερη τεκμηρίωση των εργασιών και τη μεγαλύτερη δυνατή δημοσιοποίηση και δημοσίευσή τους. Αναστρέψιμος και μη καταστροφικός είναι επίσης ο τρόπος διενέργειας των επεμβάσεων στα ίδια τα αρχιτεκτονικά μέλη. Αυτό επιτυγχάνεται με την αποφυγή, κατά το δυνατόν, νέων απολαξεύσεων (λ.χ. για τη διάνοιξη νέων τώρων για την υποδοχή των νέων συνδέσμων) ή με τη διατήρηση της επιφάνειας θραύσης των μελών κατά τη συμπλήρωσή τους με νέο μάρμαρο: στον παλαιό καταστροφικό τρόπο της επιπέδωσης της επιφάνειας θραύσης των αρχαίων μελών, κατά τη συμπλήρωσή τους με νέο μάρμαρο, αντιπαρατίθεται ο σημερινός, αντιστρεπτός, τρόπος της δημιουργίας –με χρήση σημειοθέτη– στο νέο μαρμάρινο συμπλήρωμα μιας επιφάνειας αρνητικής ως προς την επιφάνεια θραύσης του αρχαίου

μέλους, καθιστώντας έτσι δυνατή μια ενδεχόμενη ταύτιση του ελλείποντος αρχαίου θραύσματος στο μέλλον και την επανένταξή του στο αρχαίο αρχιτεκτονικό μέλος – στη θέση του νέου μαρμάρινου συμπληρώματος, το οποίο μπορεί να καταστραφεί.

- Η μεγαλύτερη δυνατή διάχυση των πληροφοριών σχετικά με τα έργα και τα συναφή επιστημονικά κέρδη, σε όλα τα επίπεδα, διαμέσου δημοσιεύσεων (που κυμαίνονται από αυστηρά επιστημονικές έως εκλαϊκευτικές), δημιουργίας εκθέσεων και ταινιών και, τέλος, διά της εκπόνησης εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε συνεργασία με τα σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με κύριο στόχο την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των παιδιών και των νέων.

Όπως προαναφέρθηκε, κατά την εκτέλεση των επεμβάσεων, προέκυψαν διάφοροι παράγοντες, οι περισσότεροι απρόβλεπτοι, που επέδρασαν καθοριστικά

Εικ. 14: Ο ναός της Αθηνάς Νίκης από ΒΑ (Φωτορρεαλιστική απεικόνιση Πλ. Κωνσταντόπουλος)

1975-2005: Η ΝΕΑ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

στη μετεξέλιξη του αρχικού χαρακτήρα των έργων, από αμιγώς σωστικό σε ευρύτερο αναστηλωτικό, ενώ παράλληλα οδήγησαν στην επέκτασή τους και στη χρονική επιμήκυσή τους. Οι παράγοντες αυτοί μπορούν διαγραμματικά να καταγραφούν ως εξής:

- Η διαπίστωση ότι ο κατακεραματισμός των αρχιτεκτονικών μελών είχε επεκταθεί και σε τμήματα των μνημείων που ουδέποτε είχαν αναστηλωθεί στο παρελθόν (διαπίστωση που προέκυψε μετά την αποσυναρμολόγηση των παλαιότερα αναστηλωμένων, περιοχών) κατέστησε αναπόφευκτη την επέκταση των επεμβάσεων και σε αυτές τις περιοχές. Χαρακτηριστικές σχετικά περιπτώσεις αποτέλεσαν η περιοχή του βόρειου τοίχου του Ερεχθείου πάνω από το βόρειο θύρωμα, ο θριγκός και το κεντρικό τμήμα το αετώματος της ανατολικής όψης του Παρθενώνα, το ανατολικότερο άκρο του νότιου τοίχου του κεντρικού κτηρίου των Προπυλαίων. Τα τμήματα αυτά, σε όλες τις περιπτώσεις, αποσυναρμολογήθηκαν, τα μέλη τους συντηρήθηκαν στο έδαφος και στη συνέχεια ανατοποθετήθηκαν στο μνημείο.

Εικ. 15: Ο υπό αναστήλωση ναός της Αθηνάς Νίκης. Άποψη από ΒΔ. (Φωτ. 2005)

Παράπλευρο κέρδος αυτών των επεμβάσεων (εκτός από τη στερέωση αυτών των περιοχών των μνημείων) υπήρξε ο, σε μεγάλο βαθμό, εμπλουτισμός των γνώσεών μας σχετικά με την αρχαία οικοδομική τέχνη και τεχνολογία.

- Η τελική έκταση των επεμβάσεων του Μπαλάνου, η οποία αποδείχθηκε πολύ μεγαλύτερη από αυτή που ήταν γνωστή από τις πηγές και τη βιβλιογραφία, και η οποία κατέστησε αναπόφευκτη την επέκταση των επεμβάσεων και σε τμήματα των μνημείων, που δεν είχαν περιληφθεί στον αρχικό προγραμματισμό των έργων. Χαρακτηριστικές σχετικά περιπτώσεις αποτελούν οι κίονες της ανατολικής στοάς των Προπυλαίων, στους οποίους διαπιστώθηκε ότι η επέμβαση Μπαλάνου είχε προχωρήσει τελικά σε 29 σπονδύλους (αντί των 8 που έως τότε ήταν γνωστό) καθώς και ο βόρειος τοίχος του κεντρικού κτηρίου του ίδιου μνημείου, όπου εντοπίστηκαν παλαιότερες –παντελώς άγνωστες– επεμβάσεις σε 55 συνολικά αρχιτεκτονικά μέλη. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις, οι αναστηλωμένες από τον Μπαλάνο περιοχές χρειάστηκε να αποσυναρμολογηθούν, να εξυγιανθούν και εκ νέου να αναστηλωθούν.
- Η κριτική αντιμετώπιση των τρόπων επέμβασης του Μπαλάνου, οι οποίοι αντιβαίνουν τις σύγχρονες αναστηλωτικές αρχές και αντιλήψεις, οδήγησε στις περισσότερες περιπτώσεις στην άρση, κατά τις σύγχρονες εργασίες, της προηγούμενης κατάστασης. Αυτό είχε ως επακόλουθο την ανάκτηση μεγάλου μέρους της αυθεντικότητας της δομής και της μορφής των μνημείων, την ανάδειξη των αρχιτεκτονικών και αισθητικών τους ποιτήτων και εκλεπτύνσεων, τον επαναπροσδιορισμό της σχέσης τους με το περιβάλλον και την επαύξηση της ακτινοβολίας τους. Οι καταστάσεις που χρειάστηκε να αντιμετωπιστούν, σε σχέση με την προγενέστερη επέμβαση, είναι:
 - α) η διόρθωση των λαθών της αναστήλωσης Μπαλάνου, όσον αφορά στην τοποθέτηση των αρχιτεκτονικών μελών των μνημείων, με χαρακτηριστικά παραδείγματα τη νέα αναστήλωση, στις αρχικές τους θέσεις, των λιθοπλίνθων των πλάγιων τοίχων

1975-2005: Η ΝΕΑ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

του σηκού του Ερεχθείου, των σπονδύλων των κιόνων και των μελών του θριγκού της βόρειας πλευράς του Παρθενώνα ή των λίθων των τοίχων του σηκού του ναού της Αθηνάς Νίκης,

β) η διόρθωση των λαθών της αναστήλωσης Μπαλάνου, όσον αφορά στην απόδοση σε νέο λίθο ελλειπόντων τμημάτων των μνημείων, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τα αντιθήματα από νέο λίθο της δυτικής ζωφόρου του Παρθενώνα, τα οποία κατά τη νέα επέμβαση αποκαταστάθηκαν ορθά όσον αφορά στον αριθμό τους, στις διαστάσεις και στη διάταξή τους στο μνημείο,

γ) η κατάργηση, στις περισσότερες των περιπτώσεων, της τόσο διαδεδομένης «μεθόδου Μπαλάνου», της δημιουργίας δηλαδή αναστηλώσιμων μελών δια του συμπλήματος αρχαίων θραυσμάτων ποικίλης προέλευσης, και η αντικατάσταση των ως άνω μελών με άλλα, αποτελούμενα από σαφώς ταυτιζόμενα ή και συνανήκοντα αρχαία θραύσματα, καθώς και με συμπληρώματα από νέο μάρμαρο (χαρακτηριστικές περιπτώσεις η αποκατάσταση σπονδύλων, κιονοκράνων και μελών του θριγκού της βόρειας κιονοστοιχίας του Παρθενώνα ή των δοκών των οροφών και των ιωνικών κιονοκράνων του κεντρικού κτηρίου των Προπυλαίων).

- Τέλος, η ταύτιση, ως προς την προέλευση και τη θέση τους στα υπό αναστήλωση μνημεία, ενός μεγάλου αριθμού διάσπαρτων στο έδαφος αρχαίων μελών και θραυσμάτων, η οποία οδηγεί στην ανάκτηση αρχαίων μελών, που κατά την επέμβαση Μπαλάνου είχαν αντικατασταθεί με νέα (χαρακτηριστικές σχετικά περιπτώσεις είναι η ανατοποθέτηση στον οπισθόναο του Παρθενώνα, κατά την πρόσφατη επέμβαση, δύο αρχαίων επιστυλίων στη θέση εκείνων από νέο μάρμαρο της αναστήλωσης Μπαλάνου και η προγραμματιζόμενη στο μέλλον αποκατάσταση του ανωφλίου της δυτικής θύρας του Παρθενώνα με την ανατοποθέτηση τριών αρχαίων δοκών εκ των αρχικών τεσσάρων). Επίσης, η ανάκτηση του αρχαίου υλικού παρέχει δυνατότητα επέκτασης των αναστηλωμένων περιοχών των μνημείων (χαρακτηριστικές σχετικά είναι η νέα αναστή-

λωση των οροφών του κεντρικού κτηρίου των Προπυλαίων, σε έκταση μεγαλύτερη εκείνης της επέμβασης Μπαλάνου και η προγραμματιζόμενη για το μέλλον αναστήλωση των πλάγιων τοίχων του σηκού του Παρθενώνα, η οποία προβλέπεται να περιλάβει 400 επιπρόσθετους λίθους, ταυτισμένους τα τελευταία χρόνια).

Στα τριάντα χρόνια της εκτέλεσής τους, τα αναστηλωτικά έργα στην Ακρόπολη έχουν γνωρίσει τη διεθνή αναγνώριση και, κατά κοινή ομολογία, έχουν τοποθετήσει τη σύγχρονη Ελλάδα στη διεθνή πρωτοπορία, όσον αφορά στην αποκατάσταση των αρχαίων μνημείων. Ιδιαίτερα εκτιμώνται η διεπιστημονικότητα του όλου εγχειρήματος, η διαφάνεια που το συνοδεύει, η επιστημονική έρευνα που το διαπερνά και κατεξοχήν το χαρακτηρίζει, η τεκμηρίωση και η ποιότητα της εκτέλεσής του, οι προηγμένες τεχνολογικές εφαρμογές του. Παράλληλα, βέβαια, έχουν κατά καιρούς εγερθεί ενστάσεις και διατυπωθεί αντιρρήσεις και επιφυλάξεις ως προς ορισμένες πλευρές των έργων, την έκταση που έχουν προσλάβει, κυρίως τις αλλαγές που επιφέρουν στην παραδεδομένη εικόνα των μνημείων της Ακρόπολης, με την ένταξη νέου υλικού και την αναστήλωση μεγάλου αριθμού διάσπαρτων πάνω στο Βράχο μελών.

Η αλλαγή του αρχαιολογικού τοπίου της Ακρόπολης απορρέει, αλλά και επιτάσσεται, από τις επιστημονικές προϋποθέσεις της σύγχρονης αναστήλωσης: από την ανάγκη ανατοποθέτησης των υπό αναστήλωση αρχιτεκτονικών μελών στη μοναδική και διακεκριμένη θέση την οποία κατείχαν στο αρθρωτό, εν ξηρώ δομημένο σύστημα των κλασικών μνημείων· επίσης, από τη θεώρηση των μεμονωμένων μελών –φορέων, το κάθε ένα από αυτά, της μορφής και της λειτουργίας του όλου– ως αυτοτελών μνημείων καθώς και από την απορρέουσα επιταγή διαφύλαξής τους με τον αποτελεσματικότερο τρόπο, την αναστήλωσή τους δηλαδή στα μνημεία από τα οποία κατέπεσαν.

Η αλλαγή του αρχαιολογικού τοπίου της Ακρόπολης διαταράσσει τις οπτικές συνθήκες των επισκεπτών της, ζήτημα ως προς το οποίο οι άνθρωποι είναι πολύ συντηρητικοί, όπως έγγραφε στις 17.5.1930 στο

1975-2005: Η ΝΕΑ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

«Ελεύθερον Βήμα» ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου, με την ευκαιρία της ολοκλήρωσης του παρόμοιου εγχειρήματος της αναστήλωσης της βόρειας κιονοστοιχίας του Παρθενώνα. Εντάσσεται όμως, ταυτόχρονα, σε μια μακρόχρονη παράδοση, που αρχίζει αμέσως μετά τη δημιουργία του νεοελληνικού κράτους και συνεχίζεται έως τις μέρες μας. Μια παράδοση που περιλαμβάνει πλήθος συνεχών επεμβάσεων, αντιπροσωπευτικών κάθε φορά της εποχής τους, και οι οποίες, σε τελευταία ανάλυση, επινόησαν το τοπίο της Ακρόπολης ως σύμβολο εθνικών συλλογικών οραματισμών αλλά και φαντασιώσεων. Με τη σειρά της, η αναστήλωση των τελευταίων τριάντα χρόνων στην Ακρόπολη, αντιπροσωπεύει την επι-

στήμη και την τεχνολογία του τέλους του 20ου και των αρχών του 21ου αιώνα, ενώ ταυτόχρονα ανταποκρίνεται στην κύρια κοινωνική απαίτηση της εποχής μας για μεγαλύτερη και αμεσότερη κατανόηση, απόλαυση και βίωση των πατρογονικών πολιτιστικών κλημάτων. Ένας κίνδυνος ελλοχεύει: μήπως η νέα αναστήλωση της Ακρόπολης ανταποκριθεί και στο άλλο κυρίαρχο σύγχρονο αίτημα, την πολιτιστική (υπέρ)κατανάλωση. Αυτό είναι μια πρόκληση και στοίχημα μαζί, που την τελική του έκβαση θα καθορίσουν, σε τελευταία ανάλυση, η παιδεία, η καλλιέργεια και η αισθητική εκείνων που εκτελούν τα έργα και, κυρίως, τα επιβλέπουν.

Εικ. 16: Η Ακρόπολη από τον Λυκαβηττό (Φωτ. Σ. Μαυρομάτης, 2002)

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

The Acropolis at Athens. Conservation, restoration and research, 1975-1983, Athens 1985.

Acropolis Restoration: the CCAM interventions (ed. R. Economakis), London 1994.

Χ. Μπούρας - Κ. Ζάμπας, *Τα έργα της Επιτροπής Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως στην Αθηναϊκή Ακρόπολη*, Αθήνα 2001.

Restoration of the Athenian Acropolis, 1975-2003, (ed. M. G. Filetici, F. Giovanetti, F. Mallouchou-Tufano, E. Pallottino), *Quaderni ARCo*, Rome 2003.

Ενημερωτικές Ειδήσεις από την αναστήλωση των μνημείων της Ακρόπολης, 1-5, 2001-2005.

Οι φωτογραφίες του επετειακού αφιερώματος για τις αναστηλωτικές εργασίες της Ακρόπολης είναι της Φ. Μαλλούχου-Tufano, εκτός εάν υπάρχει άλλη ένδειξη.

